

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.Ketab.ir

حسن زاده آملی، حسن، ۱۳۰۷ - شارح.

شرح فارسی الاسفار الاربعه صدرالمآلهین شیرازی/ حسن حسن زاده آملی . - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و

نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۷ -

ج. - (مؤسسه بوستان کتاب: ۹۹۵. کتاب های آیه الله حسن زاده آملی: ۳۲) (فلسفه و عرفان: ۹۳. فلسفه اسلامی: ۴۸)

(ج. ۲) 4 - 0495 - 09 - 964 - ISBN 978 - 0082 - 09 - 964 - ISBN 978 - (دوره) .

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

فهرست نویسی بر اساس جلد دوم: ۱۴۴۱ ق. = ۱۳۹۸

کتاب نامه.

چاپ پنجم: ۱۳۹۸.

۱. صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، ۹۷۹-۱۰۵۰ ق. الحکمة المتعالیة فی الاسفار الاربعه - نقد و تفسیر.

۲. فلسفه اسلامی - متون قدیمی تا قرن ۱۴. ۳. حکمت متعالیه. الف. صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم،

۹۷۹-۱۰۵۰ ق. الحکمة المتعالیة فی الاسفار الاربعه. شرح. ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب.

ج. عنوان. د. عنوان: الحکمة المتعالیة فی الاسفار الاربعه. شرح.

۱۸۹/۱

۴ ش ۵ ح / ۱۰۸۳ BBR

۱۳۹۸

ح ش / الف ۴۸۲ ص

کتاب های آیه الله حسن زاده آملی / ۳۲

■ موضوع: فلسفه اسلامی: ۴۸ (فلسفه و عرفان: ۹۳)

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب و دانشجویان و پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۹۹۵

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۳۱۵

شرح فارسی الاسفار الاربعه

صدر المتألهين شیرازی

جلد دوم

آية الله حسن حسن زاده آملی

بوستانکتاب

شرح فارسی الاسفار الاربعه صدرالمتألهين شیرازی / ج ۲

- نویسنده: آية الله حسن حسن زاده آملی • به کوشش: محمدحسین نائیجی
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: پنجم / ۱۳۹۸ • شمارگان: ۵۰۰ • بها: ۱۰۰۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

- ❖ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفهانی)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵ نمابر: ۳۷۷۴۲۱۵۴ تلفن پخش: ۳۷۷۴۳۴۲۶
 - ❖ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
 - ❖ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸
 - ❖ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲
 - ❖ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰
 - ❖ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹
- اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:

E-mail: info@bustaneketab.com

پست الکترونیک مؤسسه: www.bustaneketab.com جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت:

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب و سرویراستار: ابوالفضل طریقه دار • ویراستار: بوذر دیلمی معزی
- حروف نگاری: منا جمیل پور، الهام قره گزولو، مریم ونکی و محدثی بابائی • اصلاحات حروف نگاری: احمد مؤتمنی • صفحه آرا: حسین محمدی
- نمونه خوانی: سیدکاظم رضوی، سیدرضا هدایتی، محمد ایثاری، شکرالله آقائزاد، ابوالفضل سلیمانی، ابوالحسن مسیب نژاد و سیدیحیی میرفتحی زاده
- کنترل نمونه خوانی: محمدجواد مضطوفی • بازخوانی نهایی متن: بیژن سهرابی • کنترل فنی صفحه آرای: حسین عبدیان
- مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: محمود هدایی
- اداره آماده سازی: حمیدرضا تیموری • اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی
- رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست

۱۱	عدم علاقه لزومی بین دو واجب
۱۳	وجوب بالقیاس در جایی است که تلازم بین دو چیز موجود باشد
۱۴	امکان بالقیاس بین دو واجب مفروض می آید
۱۵	عدم وجود هر دو قسم علاقه لزومی بین دو واجب
۱۶	طریق آخر: راه دیگر در عدم امکان وجوب بالقیاس بین دو واجب
۱۹	وجوب بالقیاس در دو واجب همانند تضایف، باعث نیاز به علت تضایف است
۲۳	فصل سوم: فی أن واجب الوجود اینته ماهیته
۲۴	زوجیت ممکنات و فردانیت واجب
۲۶	تفاوت تجرد واجب با تجرد مجردات
۳۰	تحقق امام به همه اسمای الهی، شرط استخلاف است
۳۳	خلط بین تجرد از ماهیت و تجرد از ماده
۳۶	قبول به معنایی برتر، یعنی مطلق اتصاف
۳۹	دلیل دوم در عدم زیادت وجود و وجوب بر ذات وی
۴۰	تفاوت فاعلیت در باب ماهیت با وجود
۴۳	عدم منافات امکان ذاتی با وجود غیری
۵۳	تمایز وجود غیرمتناهی از ممکنات
۵۵	کلامی در لوازم
۶۳	تفاوت لزوم وجود برای ماهیت بالوازم دیگر

- ۶۵ اشکال بر شیخ
- ۶۷ نقد و اشاره
- ۷۱ دفع دخل مقدر
- ۸۴ وهم و ایضاح
- ۸۷ آیا وجود در موجودیت به وجود نیازمند است؟
- ۸۹ وجود و موجود همانند زمان و زمانی اند
- ۹۱ دلیل شیخ اشراق در عدم امکان ماهیت برای واجب
- ۹۳ ایراد اول بر شیخ اشراق
- ۹۴ تفاوت شیخ اشراق و اقوال مشاء چیست؟
- ۹۶ جواب ایراد اول
- ۹۹ بیانی دیگر از برهان شیخ اشراق
- ۱۰۱ ایراد دوم بر شیخ اشراق
- ۱۰۴ پاسخ آن
- ۱۰۴ بیان دوباره ایراد دوم
- ۱۰۹ قیاس انحصار نوع ماهیت مفارقات در فرد با واجب
- ۱۱۰ مع الفارق بودن قیاس مفارقات با واجب
- ۱۱۹ شکوک و إزاحات
- ۱۲۵ شبهه دیگر مبدأ بودن وجود یا دیگر صفات باید در همه وجودات سریان داشته باشد
- ۱۲۸ جواب: تفاوت احکام مطلق با شئون
- ۱۳۰ اختلاف در وجوب و امکان دلیل بر اختلاف حقیقت ممکن و واجب است
- ۱۳۱ اشکال درست پیاده نشده است
- ۱۳۴ پاسخ: احکام صریح وجود با وجود محدود تفاوت دارد
- ۱۳۶ مبنای مشاء در وجود
- ۱۴۸ پاسخ: الفاظ مرکب در واجب موهم ترکیب است
- ۱۵۸ حقیقت واجب به نزد حکما وجود خاص است
- ۱۶۰ شبهه: وجود معلوم غیر از حق غیر معلوم است

۱۶۸	علم حصولی به واجب غیر ممکن و علم شهودی برای همه حاصل است
۱۷۲	هر کس به اندازه سعه و جودی از وی می گیرد
۱۷۹	حجاب خلق چیست؟
۱۸۲	مرحوم میرزا حسینقلی مظهر استقامت و مربی انسانیت
۱۸۷	سریان علم و حیات در همه موجودات
۱۹۵	ملوک بالذات و بالعرض
۱۹۵	انواع ادراکات نحو وجود آن شیء هستند
۱۹۹	وجود همه عین ربط به حق است
۲۰۶	دفع دخل مقدر
۲۰۶	تفاضل مردم در علم به علم است
۲۰۸	مدراکات همه خواص مظاهر حق سبحانند
۲۱۱	وهم وازاحه
۲۱۲	شبهه فخر رازی در اینکه وجود طبیعت نوعیه است
۲۱۶	جواب مشهور به فخر رازی
۲۱۹	بحث و تحصیل در عدم تمامیت جواب مشهور
۲۲۲	تفاوت مراتب وجود به خود ذات آنهاست
۲۲۶	تفاوت نگذاشتن خطیب رازی بین مفهوم وجود و حقیقت آن
۲۲۹	شبهه در حقیقت واحد بودن وجود
۲۳۳	فصل چهارم: فی أن الواجب لذاته واجب من جميع جهاته
۲۳۳	در وجوب صفات کمالیه واجب
۲۳۵	هر چه به امکان عام برای واجب ممکن است برای وی واجب می باشد
۲۳۶	امکان استعدادی حافظ و حدت صنع
۲۴۱	عنوان ما بهتر از عنوان مشهور در عدم حالت منتظره و امکان استعدادی برای واجب است
۲۴۴	صفات کمالی ناشی از غیر، باعث احتیاج و خرق وجوب می شود
۲۴۸	جدایی ذات و صفات در عدم نیاز به علت صحیح نیست
۲۴۹	بحث و تحصیل

- اشکال: تفاوت ملاحظه عدم غیر و عدم ملاحظه غیر در باب صفات ۲۴۹
- تحصیل یا تقریری دوباره تا اشکال وارد نشود ۲۵۴
- صفات و کمالات حق و جوب دارند ۲۵۶
- تفاوت تقریر آخوند و قوم ۲۵۸
- آیا نظیر عدم لحاظ در ماهیات نمی تواند در صفات واجب آید؟ ۲۶۰
- قیاس واجب با ماهیات صحیح نیست ۲۶۳
- اقسام صفات ۲۶۷
- التزام شیخ به نقض ۲۶۹
- حکیم متأله کلام شیخ را نمی پذیرد ۲۷۰
- کوشش حاجی در توجیه کلام شیخ ۲۷۷
- کاشفه عن حیثیه الوجوب جاء ۲۷۸
- جمع بین ثابت و سیال ۲۸۰
- عالم برای حق سبحانه همانند منشآت نفس برای وی است ۲۸۱
- تغیر و تجدد به قیاس مادیات ۲۸۴
- فصل پنجم: فی أن واجب الوجود واحد...** ۲۸۸
- در نفی شریک از حق سبحانه ۲۹۰
- تفسیر «مَنْ ثَنَاهُ» ۲۹۲
- رد اشتراک دو واجب در وجوب ۲۹۴
- فاضل میبیدی همانند معتزله در باب صفات می اندیشد ۲۹۶
- پاسخ فاضل میبیدی ۲۹۸
- اطلاق و جوب همانند اطلاعات متصل بر صورت اتصالی است ۲۹۹
- همانندی کلام فاضل میبیدی در صفات با کلام معتزله ۳۰۱
- رجم شیطان ۳۰۴
- ابن کُمُونه کیست؟ ۳۰۵
- ادامه شبهه ابن کُمُونه ۳۰۸
- وجه اول در پاسخ شبهه ابن کُمُونه ۳۱۱
- راه دوم در پاسخ از شبهه ابن کُمُونه ۳۱۷

۳۲۲	برهان عرشی
۳۲۶	فصل ششم: فی استیناف القول فی الجهات
۳۲۹	پاسخ فخر رازی در معنای وجوب وجود
۳۳۱	اشکال دوم فخر رازی
۳۳۱	اشکال دیگر
۳۳۴	شک دیگر فخر رازی
۳۳۵	جواب از ملا جلال دوانی و فخر رازی
۳۴۱	تصالح اتفاقی یا جمع بین آراء
۳۴۵	دو دلیل متکلمان در ثبوتی بودن امکان
۳۴۷	پاسخ متکلمان از راه وجود رابط و رابطی
۳۵۰	تفصیل تعریف عدم به وجود یا نقض دلیل دوم متکلمان
۳۵۵	اشکال دیگر فخر رازی
۳۵۹	پاسخ: تسلسل مزبور لا یقفی است
۳۵۹	فرق قضیه طبیعی و محصوره
۳۶۱	نگاه آلی و نگاه استقلالی
۳۶۵	محال نبودن انقلاب معنای حرفی به اسمی
۳۶۸	محال نبودن انقلاب تکاملی
۳۷۲	معنای تباین و اختلاف اسمی و حرفی
۳۷۵	قاعده
۳۷۶	اشکال: تسلسل لزوم ها لازم می آید
۳۷۹	پاسخ: لزوم مرآتی غیر از لزوم استقلالی است
۳۸۱	جواب ملا جلال دوانی از تسلسل لزومات
۳۸۷	عدم کفایت پاسخ ملا جلال
۳۹۸	اشکال دوم بر دوانی
۴۰۱	اشکال سوم بر دوانی
۴۰۳	اشکال چهارم
۴۰۵	شرح حدیث فرجه

٤٠٧	فصل هفتم: في استقراء المعاني التي يستعمل فيها لفظ الإمكان
٤٠٨	ريشه امکان در جهل ماست
٤١٦	امكان استعدادی
٤٢١	امكان استقبالی
٤٢٩	امكان استعدادی
	فصل هشتم: فيه إرجاع الكلام إلى أحكام هذه المفهومات العقلية التي هي مواد العقود على
٤٣٧	أسلوب آخر
٤٧٥	تنبيه
٤٨٠	امتناع بالغير
٤٨٥	فصل نهم: في أن الإمكان يستحيل أن يكون بالغير
٥٠٨	إفصاح و تنبيه
٥١٢	سخن حق در عليت اعدام
٥٢٣	دفاع شك در ذاتی نبودن امکان
٥٢٥	معنای تقدیم سلب بر حیثیت
٥٣٩	سخن میرداماد در جواب شبهه
٥٤٣	وهم و تنبيه
٥٤٥	وهم و تنبيه
٥٥٢	احصاء و تنبيه
٥٥٣	احصاء و تنبيه
٥٥٨	قاعدة اشراقیه
٦٠٢	اشکالات و تفصیلات
٦٤٣	فصل دهم: يذكر فيه خواص الممكن بالذات
٦٥٥	فردیت و وتریت حق سبحان
٦٧٤	فصل یازدهم: في أن الممكن على أي وجه يكون مستلزماً للممتنع بالذات
٧٤٠	وهم و إزاحة

عدم علاقه لزومی بین دو واجب*

ومن هاهنا تبين أنه لا يصح أن يكون لواجب الوجود علاقة لزومية مع واجب وجود آخر. فصل در دو مسأله بود: اول اینکه، نمی شود واجب الوجود هم بالذات باشد، و هم بالغير. مسأله دوم اینکه، بین دو واجب بالذات علاقه لزومی نیست.

بحث را کشانده و آورده است به اثنای مسأله دوم، که بین دو واجب بالذات علاقه لزومی ممکن نیست موجود باشد. متفرع بر این حرف «من هاهنا تبين» و باز متفرعاً بر این حرف «طريق آخر لو كان» و از «من هاهنا» و از «طريق آخر» یعنی از هر دو نتیجه می گیرد. خلاصه حرف، عبارت «فالذات الواجبه» تفریع است و به صورت نتیجه برای هر دو حرف است. اینجا باید مباحث امکان و امتناع و وجوب و اینکه هر کدام بالذات و بالغير و بالقياس در نظر گرفته می شوند؛ یعنی مطالب حکمت منظومه را استحضار داشته باشید که از بحث در رویم، اینجا هم آن مباحث خواهد آمد. هر کدام از این سه ماده به بالذات و بالغير و بالقياس در بادی نظر تقسیم می شود. از صفحه ۱۵۵ کتاب شما (مراد چاپ اسلامیه است)،^۱ که از آنجا شروع به

* درس شصت و ششم: تاریخ ۶۷/۱۱/۱۵

۱. الأسفار الأربعة، تصحيح و تعليق آية الله حسن زاده، منهج ثاني، ص ۱۳۳. از اینجا بحث از اصول کیفیات و مواد

ثلاث شروع می شود.